

Perspektywa intersekcjonalna w pedagogice międzykulturowej

Streszczenie: Spotkanie z Innym wiąże się z postawą zainteresowania, dialogu, współpracy i zrozumienia. Jednak negatywne reakcje na inność mogą rodzić także odmienne postawy. Należą do nich dyskryminacja oraz wykluczenie. W artykule podjęto problem dyskryminacji wielokrotnej (*multiple discrimination*), a także przedstawiono intersekcjonalność jako metodę ważną w badaniach międzykulturowych oraz ideę, którą warto poruszać i rozwijać w praktyce edukacji międzykulturowej. Przegląd teorii oraz wybrane projekty badawcze zostały przygotowane na potrzeby tego artykułu. Dyskryminacja wielokrotna dotyczy osób, które doświadczają jednocześnie dwóch lub więcej form opresji (ze względu na płeć i niepełnosprawność; ze względu na niepełnosprawność i miejsce zamieszkania; ze względu na pochodzenie etniczne, płeć i miejsce zamieszkania itp.). Intersekcjonalność wprowadza nową jakość do badań międzykulturowych. Jako paradygmat badawczy umożliwia przeprowadzenie krytycznej analizy tych obszarów ekskluzji i dyskryminacji, które dotychczas ukazywane były głównie z perspektywy potrzeb i oglądu grup większościowych. Analiza intersekcjonalna może także stać się przydatną w praktyce edukacyjnej: do przygotowania zindywidualizowanych programów pomocowych wobec osób dotkniętych dyskryminacją, a także w celu tworzenia profilaktycznych projektów zapobiegania postawom stygmatyzacji i dyskryminacji.

Słowa kluczowe: intersekcjonalność, dyskryminacja, dyskryminacja wielokrotna, pedagogika międzykulturowa, badania międzykulturowe

*Jestem kobietą,
lesbijką,
poetką,
biedną,
niepełnosprawną,
radykałną,
Indianką,
po siedemdziesiątce,
Po ośmiokroć przegraną.
Jak mogę nie być
rewolucjonistką?*

Valerie Taylor (Oleksy, 2014)

We wspólnej walce „Wszystkich Istot” są też istoty ludzkie, w tym przedstawicielki grup marginalizowanych. Osoby niebiałe, niemęskie, niebinarne, nieheteroseksualne, niezamożne, migrantki czy o różnych sprawnościach mają tu swoje miejsce i prawo do własnych strategii i mówienia własnym głosem. Do szacunku, który nigdy nie powinien być przedmiotem dyskusji, ale i do mówienia o wszystkich swoich potrzebach, tożsamościach i walkach, zamiast stawiania na piedestale jednej kosztem innych, które muszą czekać na swoją kolej

(Lewińska, 2021)

Wprowadzenie

Jednym z najistotniejszych wyzwań pedagogiki międzykulturowej jest wychowywanie do uczestnictwa w kulturze własnej przy jednoczesnym poznawaniu i uczestniczeniu w życiu innych kultur, prowadzenie dialogu międzykulturowego „w kontekście odpowiedzialności za kreowanie porozumienia kultur, utrzymania i kreowania światowego pokoju” (Nikitorowicz, 2019, s. 11). Do obszaru jej troski należy człowiek – Inny, a przynajmniej za takiego postrzegany przez społeczeństwo. Spotkanie z Innym wiąże się z postawą zainteresowania, dialogu, współpracy i zrozumienia. Jednakże negatywne reakcje na inność mogą rodzić odmienne postawy. Należą do nich dyskryminacja oraz wykluczenie. W artykule podejmuję problem specyficznej formy dyskryminacji – wielokrotnej, a także przedstawiam intersekcyjność jako metodę ważną w badaniach międzykulturowych oraz ideę, którą warto poruszać i rozwijać w pedagogice międzykulturowej.

Dyskryminacja wielokrotna

Z intersekcjonalnością wiąże się kategoria dyskryminacji wielokrotnej. U podstaw tego pojęcia leży założenie o złożoności i transformacyjności tożsamości jednostki. Jak zaznacza Radhika Coomaraswamy (2002), tożsamość – jako świadomość własnego „ja”, wyobrażenie na własny temat, poczucie własnej wartości – nie ma permanentnego statusu. Często podlega samoczynnej rekonstrukcji, także w odpowiedzi na zmienność ideologii czy pod wpływem doświadczeń życiowych. Założenia edukacji międzykulturowej opierają się na dostrzeganiu wieloaspektowości ludzkiej tożsamości oraz na wspieraniu tworzenia otwartego, niewykluczającego się, różnorodnego społeczeństwa. Przyjęcie zasady złożoności ludzkiego „ja”, wyznawania przez osobę różnych wartości, przyznawania się do różnych cech i przejawów osobowości, jej przynależności do różnych grup, jest kluczową perspektywą dla zrozumienia pojęcia dyskryminacji wielokrotnej.

Hasło dyskryminacji wielokrotnej wiąże się z postulatami afroamerykańskich feministek, które w latach 70. XX wieku krytykowały prawodawstwo mające przeciwdziałać dyskryminacji na tle rasowym, a także antyrasową politykę USA (Domańska, 2019). Działaczki te twierdziły, iż zakaz dyskryminacji ze względu na rasę dotyczy przede wszystkim czarnoskórych Amerykanów płci męskiej, zaś stosowanie go nie uwzględnia form marginalizacji będących udziałem wyłącznie czarnoskórych kobiet. Ponadto ruch Afroamerykanek krytykował tendencje ogólnokrajowego ruchu feministycznego, który według nich był reprezentatywny dla doświadczeń białych kobiet z klasy średniej. W manifestie zatytułowanym *A Black Feminist Statement* z 1977 roku (Smith, 1983) autorki wskazują, że elementy wykluczenia, takie jak płeć, rasa i klasa, są ze sobą nierozzerwalnie powiązane. Doświadczenia białych kobiet z klasy wyższej, które są dobrze sytuowane, heteroseksualne, pełnosprawne i wykształcone, są odległe od doświadczeń kolorowych kobiet, zmagających się nie tylko z seksizmem, lecz również z dyskryminacją rasową i klasizmem (Cieślukowska i Sarata, 2012).

To specyficzne ujęcie przybiera w literaturze wiele nazw: „zwielokrotnione niekorzyści” (*multiple disadvantages*), „dyskryminacja wielokrotna” (*multiple discrimination*), podwójna i potrójna marginalizacja – dyskryminacja (*double, triple marginalisation – discrimination*), dyskryminacja intersekcjonalna (*intersectional discrimination*), intersekcjonalne podporządkowanie (*intersectional subordination*), intersekcjonalna nieodporność,

podatność (*intersectional vulnerability*), dyskryminacja złożona (*compound discrimination*), kumulatywna (*cumulative discrimination*), wielowymiarowa (multidimensional discrimination) i interaktywna (*interactive discrimination*) (Makkonen, 2002; Cieślukowska i Sarata, 2012). Dyskryminacja dotyczy doświadczenia nieobiektywnego, niesprawiedliwego różnicowania osób ze względu na ich przynależność do jednej z grup, takich jak płeć, wiek, niepełnosprawność, pochodzenie etniczne. Natomiast dyskryminacja wielokrotna jest formą opresji, która dotyka osobę z powodu jej przynależności do więcej niż jednej z grup. „Kryteria zbiegające się w jednym punkcie, np. płeć, rasa, wiek (płeć + rasa + wiek) stanowią jednocześnie wyraz funkcjonujących w społeczeństwie hierarchii, które ujęte w metaforę krzyżujących się arterii drogowych uniemożliwiają jednostce opuszczenie strefy tego niekorzystnego oddziaływania” (Domańska, 2019, s. 136).

Amerykańska badaczka Kimberlé Crenshaw (1989) opisuje sytuację, w której ludzie należą do wielu mniejszościowych grup jednocześnie i doświadczają w związku z tym specyficznych, zwielokrotnionych form nierównego, gorszego traktowania – dyskryminacji wielokrotnej. Doświadczenie wynikające z powiązania kilku różnych kryteriów nie jest jej zdaniem prostym wynikiem „sumowania się” różnych wykluczeń, lecz innym jakościowo, opierającym się bardziej na synergii niż na dodawaniu, rodzajem dyskryminacji (Cieślukowska i Sarata, 2012). Płeć jako drugie kryterium (obok kryterium pochodzenia etnicznego) wpisane w dyskryminację wielokrotną to płeć żeńska. Kobieta, która jest „obarczona” dodatkowo czarnym kolorem skóry, jest podmiotem wielu badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych Ameryki w ramach *Women’s Studies* czy *Gender Studies* (Domańska, 2019).

W związku z dyskryminacją czarnoskórych kobiet zaistniała potrzeba opisu najważniejszych przejawów tego rodzaju opresji. Iris Marion Young (1990) stworzyła definicję *opresji o pięciu twarzach*. Wymienia wyzysk (eksploatację przez pracę), marginalizację (wyrzucenie poza nawias uczestnictwa w życiu społecznym), bezsilność (brak statusu autonomii i poszanowania), kulturowy imperializm (uczynienie niewidocznymi rzeczywistych warunków życia osób represjonowanych), przemoc (akceptowalne i dopuszczalne przejawy przemocy wobec jednej z grup).

Pojęcie dyskryminacji wielokrotnej wywodzi się z nurtu myśli feministycznej i odnosi do dyskryminacji ze względu na płeć, która zwykle wyrasta z faktu społecznego uprzywilejowania mężczyzn, zaś jej konsekwencjami są obciążone bardziej czarnoskóre kobiety niż białe. Crenshaw (1989) podkreśla, że te kryteria – rasa i płeć – nie oddziałują oddzielnie, lecz są nieroz-

rwalnymi przyczynami opresji i współkształtują sferę życiowych doświadczeń czarnoskórych kobiet (Domańska, 2019). Wkrótce pojęciem dyskryminacji wielokrotnej zaczęto obejmować także inne nakładające się kryteria, których doświadczają różne grupy osób. Jak zaznaczają Dominika Cieślukowska i Natalia Sarata (2012, s. 5), „każda z tożsamości mniejszościowych, które stają się przesłanką dyskryminacji, może nałożyć się na inną i skutkować specyficznym doświadczeniem dyskryminacji. Dla przykładu: w tym samym czasie osoba pochodzenia romskiego (etniczność) może być kobietą (płeć), która może być lesbijką (orientacja seksualna), która może być niepełnosprawna (sprawność), która może być starsza (wiek), która może mieszkać na wsi (miejsce zamieszkania), która może być uboga (status materialny). Osoby mogą doświadczać marginalizujących skutków przecięć osobno (np. kobieta z niepełnosprawnością), ale także jedna osoba może spełniać te wszystkie przesłanki jednocześnie. Jeśli nierówne potraktowanie wiąże się z przynależnością do więcej niż jednej grupy, mówimy o ogólnej kategorii dyskryminacji wielokrotnej”.

W pracach dotyczących dyskryminacji wielokrotnej pojawiają się doniesienia dotyczące standardów ochrony przed tą formą opresji w prawodawstwie (Vandenhoele, 2007; Domańska, 2019; Ucellari, 2008) oraz raporty badań nad rozmiarem i skutkami tejże. Według badaczy grupą najbardziej podatną na dyskryminację są kobiety pochodzące z mniejszości etnicznych, w dalszej kolejności są nimi niepełnosprawne kobiety, starsze kobiety, młodzi mężczyźni pochodzący z mniejszościowych grup etnicznych, niepełnosprawne osoby LGBT, starsze osoby LGBT, młode LGBT i starsze osoby niepełnosprawne (Cieślukowska i Sarata, 2012). Badacze (Cormack, Stanley i Harris, 2018; Alvares-Galvez i Rojas-Garcia, 2019) donoszą, iż doświadczenia dyskryminacji wielokrotnej determinują psychologiczne funkcjonowanie osób, powodując wzrost lęków i niepokojów, poczucie depresji i wykluczenia.

Intersekcjonalność w badaniach i praktyce

Intersekcjonalność jako paradygmat badawczy umożliwia przeprowadzenie krytycznej analizy tych obszarów ekskluzji i dyskryminacji, które dotychczas ukazywane były głównie z perspektywy potrzeb i oglądu grup większościowych. Wprowadza nową jakość do badań. W opracowaniu *Emerging Intersections: rasa, klasa i płeć w analizie intersekcjonalnej* (Skóra, 2011) wskazano, że podstawowe komponenty procesu produkcji wiedzy oraz umacniania sprawiedliwości społecznej są realizowane w formach rzecznictwa, analizy,

teoretyzowania i praktyki nauczania. Perspektywa intencjonalna zaś zmienia tę mapę pojęciową tak, żeby obejmowała wiele sprzecznych i zachodzących na siebie doświadczeń, ma prowokować do rewidowania programów nauczania oraz wspierać zmiany instytucjonalne w szkolnictwie (wyższym). Zastosowanie metodologii intersekcjonalnej umożliwia krytyczną analizę obszarów ekskluzji i dyskryminacji polegającą na odchodzeniu od powszechnych analiz instytucjonalnych, performatywnych, konstrukcjonistycznych oraz analizy dyskursu – jako nieskutecznych w ukazywaniu mechanizmów opresji w formie rasizmu, seksizmu czy ekonomicznego przymusu. To właśnie analiza intersekcjonalna – cechująca się podejściem emancypacyjnym ma szansę przedstawić prawdziwe oblicze osób wykluczanych, gdyż oddaje im samym głos.

Metodologiczne podstawy intersekcjonalności odwołują się do matematycznej teorii powstałej w latach 60. XX wieku zbiorów rozmytych (*fuzzy set theory*) (Hancock, 2007). Podstawą tej teorii jest wyeksponowanie zjawiska zróżnicowania wewnątrzgrupowego w jednym zbiorze (zbiorowości) posiadającym pewne cechy wspólne (*within group diversity*). Teoria zbiorów rozmytych stosowana w naukach społecznych zastępuje tradycyjne podejście oparte na kategoriach i zmiennych (*variable oriented*) operacjonalizacją, przy założeniu złożonej kompleksowości warunkowania przyczynowego. Badacz wykorzystujący analizę intersekcjonalną zrywa z podstawowym założeniem metodologicznym, w myśl którego każda zmienna lub każdy czynnik przyczynowo-skutkowy może zostać wyodrębniony, wyizolowany od pozostałych (Hancock, 2007; Zapędowska-Kling, 2017). Przyjmując perspektywę intersekcjonalną, zakłada on, że wszystkie zmienne i czynniki przyczynowo-skutkowe oddziałują na siebie, są przyczynkiem do zmiany i są od siebie zależne.

Do podstawowych wyznaczników analizy intersekcjonalnej należą założenia: zaadresowanie w badaniu więcej niż jednej kategorii społecznej; przyjęcie, że wszystkie zaadresowane kategorie mają takie same znaczenie, zaś relacje pomiędzy kategoriami stanowią otwarte pytanie empiryczne; konceptualizacja kategorii, która zakłada występowanie dynamicznych interakcji pomiędzy czynnikami personalnymi a instytucjonalnymi; analiza bierze pod uwagę równocześnie czynniki indywidualne i instytucjonalne; w metodologii są wykorzystywane jednocześnie metody empiryczne i teoretyczne (Hannock, 2007, Zapędowska-Kling, 2017, s. 25). Perspektywa intersekcjonalna w badaniach osób wykluczonych obejmuje z jednej strony identyfikację konkretnych cech powodujących stygmatyzację, równocześnie jej celem jest przedstawienie tożsamości osoby wykluczonej – w jaki sposób kształtują się

w niej cechy uzależnione od umiejscowienia na kontinuum uznanie-wykluczenie. Tak więc stawiane są w niej pytania o stosunki władzy w kontaktach międzyludzkich – „zrutynizowane systematyczne i powtarzające się praktyki, na co dzień reprodukujące dyskryminujące postawy (*everyday racism, everyday sexism*), znajdujące swój wyraz nawet w strukturze języka potocznego i jego semantyce. Niewidoczne dla grup hegemonicznych struktury nierówności odczuwalne są dla zbiorowości zdominowanych – ich doświadczających” (Skóra, 2017, s. 151).

Intersekcjonalność, będąca perspektywą badawczą wywodzącą się z ruchu feministycznego oraz badań nad społecznymi systemami opresjonowania kobiet, obecnie jest stosowana w naukach społecznych, jako skuteczne narzędzie przedstawiania wielorakości i różnorodności doświadczeń osób bez względu na płeć. Chociaż nie doczekała się ona kompleksowych opracowań metodologicznych, wykorzystuje się ją zarówno w badaniach o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Wydaje się jednak, iż wobec jej podstawowego założenia o równoważności znaczenia wszystkich badanych kategorii – bardziej zasadne jest wykorzystanie jakościowych narzędzi badawczych, a przynajmniej triangulacji badań.

Do najczęściej stosowanych metod w analizie intersekcjonalnej zalicza się metody uczestniczące (*participatory research method*) (Bergold i Thomas, 2012). Skuteczny w badaniu wierowymiarowych doświadczeń ucisku jest, moim zdaniem, także wywiad biograficzny w ujęciu Fritza Schützego (Kaźmierska i Waniek, 2020; Kos, 2013). Podstawowa kategoria tej metody oraz szerzej: badań biograficznych – narracja (autonarracja) odnosi się do wypowiedzianej (i najczęściej – zapisanej) opowieści, czasowej sekwencji zdarzeń, umożliwiającej i warunkującej zachodzące w jej ramach rozumienie. Jest ona strukturą myślenia i rozumienia, charakteryzującą czyjeś życie (Rzeźnicka-Krupa, 2009). Poprzez autonarrację osoba (narrator) podejmuje trud zrozumienia siebie, swojego działania, motywów i uczuć. Rozumienie to skłania osobę do podjęcia jakichś działań budujących relacje ze światem (Trzebiński, 2002). Proponowana przez Schützego metoda jest skutecznym narzędziem badania doświadczeń osób dotkniętych wieloraką dyskryminacją, gdyż pozwala uchwycić podstawową, swobodną, niesterowaną przez badacza, tworzona z perspektywy czasowej opowieść o doświadczeniach narratorów.

Intersekcjonalność przedstawiana jest przede wszystkim jako teoria, sposób działania politycznego (Brown, Caballero i Gershon, 2021; Traister, 2010; Beltran, 2013) oraz zjawisko w kulturze popularnej (Oleksey, 2014). W pedagogice jak dotąd rzadko wykorzystywana w badaniach i w praktyce. Wyjąt-

kiem jest projekt *Implementation Guidelines for Intersectional Peer Violence Preventive Work* (Stuve, Scambor i Fischer, 2017). Celem projektu badawczego przeprowadzonego w latach 2010–2011 wśród nauczycieli i pracowników socjalnych było zapobieganie zjawisku przemocy rówieśniczej. Wnioski zawarte w opracowaniu – podsumowaniu badań są wartościowe, szczególnie dla środowisk zróżnicowanych kulturowo. Autorzy podkreślają potrzebę zwracania uwagi i wyczulenia na istniejące współzależności pomiędzy rasą, płcią i klasą społeczną. W projekcie przedstawione są formy i rodzaje pracy, które autorzy uznali za szczególnie przydatne w metodyce intrasekcyjnej. Należą do nich zajęcia uwzględniające indywidualne zainteresowania uczestników; nauczanie przez doświadczenie (czasem trudne doświadczenia przemocy i dyskryminacji); obserwacja uczestnicząca; badania terenowe; diagnozowanie i praca nad różnymi formami przemocy i dyskryminacji jako codziennymi doświadczeniami uczestników; podejście sprzeczne z intuicją – odtwarzające dynamikę w spontanicznych, codziennych działaniach edukacyjnych (tzw. czytanie między wierszami); doradztwo rówieśnicze; tworzenie miłej atmosfery, która doprowadza uczestników do formułowania potrzeb; otwartość na nowe rozwiązania dzięki nieustannie zadawanym sobie pytaniom, a także unikaniu chęci posiadania gotowych odpowiedzi.

Za przykład intersekcyjnej analizy w obrębie pedagogiki specjalnej można uznać artykuł Marcina Wlazło (2019), w którym dokonuje on przeglądu doniesień prasowych dotyczących współzależności pomiędzy starością a niepełnosprawnością. Jego analiza dyskursu prasowego dotyczącego przecięcia niepełnosprawności ze starością wskazuje na rozdźwięk pomiędzy naukowym projektowaniem terażniejszości i przyszłości człowieka (m.in. osiągnięcia współczesnej medycyny pozwalającej na wydłużenie ludzkiego życia, także osób z niepełnosprawnością) a rzeczywistością jakością życia osób. Wlazło komentuje ten paradoks: „Wszelkie zaburzenia pożądanego stanu uruchamiają szereg działań, których wspólnym mianownikiem okazuje się dyskryminacja. Sytuacja osób z niepełnosprawnością i/lub w podeszłym wieku jest w dużym stopniu tożsama, a starość niepełnosprawna, „niedołączna” czy niesamodzielną stanowi oczywisty przykład intersekcji czynników dyskryminacji” (Wlazło, 2019, s. 101).

Podsumowanie

Zaakceptowanie faktu złożoności „ja”, wieloaspektowości ludzkiej tożsamości, przyznawania się osoby do różnych cech i przejawów osobowości, a w związ-

ku z tym jej przynależności do różnych grup, jest ważnym odniesieniem w zrozumieniu fenomenu dyskryminacji wielokrotnej. Problem nakładania się (przecięcia) więcej niż jednego z kryteriów: starości, niepełnosprawności, płci, rasy, wieku, przynależności religijnej itd. jest przedmiotem analizy intersekcjonalnej. Intersekcjonalność jako paradygmat badawczy to bardzo wartościowe rozwiązanie dla pedagogiki międzykulturowej, gdyż pozwala na dogłębne poznanie doświadczeń i potrzeb osób dotkniętych dyskryminacją wielokrotną. Pytanie, jakimi metodami i technikami badać to trudne doświadczenie, pozostawiam otwartym, z pewnością jednak powinny one pozwalać na oddanie głosu doświadczającym opresji.

Również w praktyce edukacji międzykulturowej intersekcjonalność jest dzisiaj nie tak wyborem, jak koniecznością. Pozwala na przygotowanie zindywidualizowanych programów edukacyjnych, czy szerzej – pomocowych wobec dyskryminowanych osób. Może stać się także podstawą do działań profilaktycznych zapobiegających postawom stygmatyzacji i różnego rodzaju negatywnego różnicowania w szkołach i innych placówkach.

Intersekcjonalność rozumiem nie tylko jako podejście metodologiczne. Jest to także postawa cechująca się odnajdywaniem wspólnych celów i wartości wśród osób doświadczających przemocy ze względu na ich tożsamość płciową, etniczną, narodową, religijną itd. Intersekcjonalność dla pedagoga międzykulturowego jest pełnym empatii i uważności dostrzeganiem złożoności człowieka oraz refleksją nad tym, w jaki sposób różne aspekty tożsamości, ale także różne rodzaje dyskryminacji osoby, współzależą od siebie i jak zadbać o jego dobrostan.

Bibliografia

- Alvares-Galvez, J. and Rojas-Garcia, A. 2019. Measuring the impact of multiple discrimination on depression in Europe. *BMC Public Health*. **19** (435), <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-019-6714-4> (27.05.2023).
- Beltran, C. 2013. Crossing and Correspondences: Rethinking Intersectionality and the Category „Latino”. *Politics & Gender*. **9** (4), pp. 479–483.
- Bergold, J. and Thomas, S. 2012. Participatory research methods: A methodological approach in motion. *Forum: Qualitative Social Research*. **3** (1), pp. 191–222.
- Brown, N.E., Caballero, G. and Gershon, S. 2021. *Intersectionality in political science*. Oxford Bibliographies, <https://www.oxfordbibliographies.com/>

- display/document/obo-9780199756223/obo-9780199756223-0327.xml (28.04.2023).
- Cieślukowska, D. i Sarata, N. 2012. *Dyskryminacja wielokrotna. Historia, teorie, przegląd badań*. Warszawa: Fundacja Fundusz Współpracy.
- Coomaraswamy, R. 2002. Identity Within: Cultural Relativism. Minority Rights and the Empowerment of Women. *George Washington International Law Review*. **34**, pp. 483–513.
- Cormack, D., Stanley, J. and Harris, R. 2018. Multiple forms of discrimination and relationships with health and wellbeing: findings from national cross-sectional surveys in Aotearoa/New Zealand. *International Journal for Equity in Health*. **17** (26), pp. 17–26.
- Domańska, M. 2019. *Zakaz dyskryminacji ze względu na więcej niż jedno zabronione kryterium*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Hancock, A.M. 2007. When multiplication doesn't equal quick addition: Examining intersectionality as a research paradigm. *Perspectives on Politics*. **5** (1), pp. 63–78.
- Każmierska, K. i Waniek, K. 2020. *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda – technika – analiza*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Kos, E. 2013. *Wywiad narracyjny jako metoda badań empirycznych*. W: Urbaniak-Zajac, D. i Kos, E. red. *Badania jakościowe w pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 91–116.
- Lewińska, K. 2021. Nowy aktywizm bez „narzędzi pana”. *Dzikie Życie. Miesięcznik poświęcony ochronie przyrody*, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2021/maj-2021/nowy-aktywizm-bez-narzedzi-pana> (26.05.2023).
- Makkonen, T. 2002. *Multiple, Compound and Intersectional Discrimination: Bringing the Experience of the Most Marginalized to the Fore*. Turku: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University.
- Nikitorowicz, J. 2019. Pedagogika międzykulturowa w rewitalizacji heterologii w warunkach zróżnicowania kulturowego. *Przegląd Pedagogiczny*. **1**, ss. 9–20.
- Oleksy, E.H. 2014. Intersekcjonalność na rozdrożach. *Przegląd Kulturoznawczy*. **2** (20), ss. 247–258.
- Rzeźnicka-Krupa, J. 2009. *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Skóra, M. 2011. „Emerging Intersections”: rasa, klasa i płeć w analizie intersekcjonalnej. *Problemy Polityki Społecznej*. **5**, ss. 147–155.
- Smith, B. 1983. *Home Girls, A Black Feminist Anthology*. New York: Kitchen Table.

- Stuve, O., Scambor, E. and Fischer, M. 2017. Handbook International Peer Violence Prevention. Implementation Guidelines for an Intersectional Peer Violence Preventive Work, https://igiv.dissens.de/fileadmin/IGIV/files/handbook/intersect_violence_complete.pdf (27.05.2023).
- Traister, R. 2010. *Big Girls Don't Cry: The Election That Changed Everything for American Women*. New York–London–Toronto–Sydney: Free Press.
- Trzebiński, J. 2002. *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości*. W: Trzebiński, J. red. *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, ss. 16–42.
- Ucellari, P. 2008. Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality. *The Equal Rights Review*. 1, pp. 24–49.
- Vandenhoe, W. 2007. Non-Discrimination and Equality in the view of the UN Human Rights Treaty Bodies. *Human Rights Law Review*. 7, pp. 267–269.
- Wlazło, M. 2019. Intersekcjonalny wymiar polskiego dyskursu prasowego niepełnosprawności i starości. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. 35, ss. 89–102.
- Young, I.M. 1990. *Justice and The Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Zapędowska-Kling, K. 2017. Intersekcjonalność w polityce społecznej. *Społeczeństwo i Ekonomia*. 2 (8), ss. 20–33.

Intersectional perspective in intercultural pedagogy

Abstract: A meeting with the Other is related to the attitude of interest, dialogue, cooperation and understanding. However, negative reactions to otherness may give rise to different attitudes as well. These include discrimination and exclusion. In this article, the problem of multiple discrimination is addressed and intersectionality is presented as both an important method in intercultural research and an idea worth raising and developing in the practice of intercultural education. Multiple discrimination pertains to people who experience two or more forms of oppression at the same time (due to gender and disability; due to disability and residence place; due to ethnic origin, gender and place of residence, etc.). Intersectionality introduces a new quality to intercultural studies. As a research paradigm, it enables a critical analysis of these areas of exclusion and discrimination which have so far been shown mainly from the perspective of the needs and views of majority groups. Intersectional analysis can also become useful in educational practice: in preparing individualized assistance programs for people affected by

discrimination, as well as in creating preventive projects to keep stigmatization and discrimination away.

Keywords: intersectionality, discrimination, multiple discrimination, intercultural pedagogy, intercultural studies

Translated by Agata Cienciala